

Prikarpatska Galicija

(prijevodi s ukrajinskoga)

Priredili

Jevgenij Paščenko i Tetyana Fuderer

Zagreb

2017.

Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Udruga „Hrvatsko-ukrajinska suradnja“

Knjižnica *Ucrainiana Croatica*
Knjiga 14

Nakladnik
Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Za nakladnika
Tetyana Fuderer

Urednici
Jevgenij Paščenko
Tetyana Fuderer

Recenzenti
akad. Stepan Pavljuk
dr. sc. Goran Pavel Šantek

Lektura i korektura
Vesna Radaković-Vinchierutti

Likovna oprema, grafička i računalna obrada
Aleksandr Paščenko

Tisak
FS

Godina i mjesec objavljivanja: 2017., svibanj

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 000962576.

ISBN 978-953-55390-4-9

Igor Rajkivs'kyj

Ideja nacionalnog jedinstva Ukrajine u javnom životu Prykarpattja (od 19. st. do početka 20. st.)

Prema prvoj podjeli Poljske 1772. godine, Prykarpattje je pripalo Austriji. Lokalni Rusyni¹ našli su se u denacionaliziranom stanju, prema riječima poznatog ukrajinskog književnog kritičara M. Voznjaka, „bez dokaza svog zasebnog nacionalno-kulturnog života“. Nametanje poljskoga i katoliziranje proširilo se toliko da su čak u selima svećenici bili jedini više-manje osviješteni sloj galicijsko-rus'kog stanovništva koji je počeo propovijedati na poljskom jeziku i govoriti njime kod kuće ili se koristiti tzv. „jazyčijem“ (mješavinom poljskoga, crkvenoslavenskog jezika i lokalnog govora). Impuls za aktivizaciju nacionalno-kulturnog života dale su reforme austrijskih vladara, Marije Terezije i Josipa II., 1770-ih i 1780-ih godina u duhu prosvijećenog apsolutizma, koji je podigao status Grkokatoličke crkve i doveo do obrazovanja svećenika. Nacionalni pokret galicijskih Rusyna postupno se pojačao pod utjecajem naprednih ideja sa Zapada – prosvjetiteljstva, romantizma, Francuske revolucije 1789–1794. godine, što je uzrokovalo preporod prigušene, tijekom niza godina, poljske dominacije osjećaja etničkog identiteta i povećalo zanimanje za narodno stvaralaštvo.

U prvoj fazi nacionalnog preporoda u Galiciji, do sredine 19. st., mnogobrojna inteligencija počela se zanimati za etnologiju kao znanost koja je pokrivala folklor, etnografiju, lingvistiku i povijest. Međutim, početni su koraci prema oživljavanju bili prilično neodlučni. Dakle, prve gramatike „rus'kog“ jezika (I. Mogyljnyč'kog, J. Levyc'kog, J. Lozyns'kog i dr.) bile su napisane na njemačkom, poljskom i latinskom jeziku ili na makaronskom jazyčiju, kako je prigodno primijetio I. Orijenko, čiji autori pozivaju ljubiti „rus'ki“ jezik, ali na poljskom ili njemačkom jeziku. „Rus'ke“ narodne pjesme su se u djelima poljskih znanstvenika (Vaclava iz Oles'ka, Ž. Pauli i dr.) tiskale nasumice poljskom latinicom, a svećenik J. Lozyns'kyj objavio je zbirku *Rus'ka svadba (Rus'ke wesila)* 1835. poljskom abecedom. Zapravo, galicijsko-rus'ka inteligencija nije imala jasnu sliku svoje nacionalne pripadnosti.

Buditeljima ukrajinske nacionalne ideje na Prykarpattju, kao i u cijeloj Galiciji, postala je *Rus'ka trijčja*. Učenici sjemeništa, studenti Lavovskoga sveučilišta Markijan Šaškevyč, Ivan Važylevyč i Jakiv Golovac'kyj, bavili su se 1830-ih godina

1 Rusyni, rus'kyj – vlastiti etnički naziv ukrajinskog stanovništva Galicije (ovdje i dalje op. prev.).

istraživanjima raznih područja narodnog života. „Trijcja“ su praktično prvi u pokrajini pokrenuli pitanje organizacije specijalnih etnografskih putovanja, „krenula je u narod“. Godine 1837. u Budimpešti su, zaobilazeći lavovsku cenzuru, objavili zbirku *Rusalka Dnistrovaja*, koja je donijela „graždanku“² kakvom se pisalo u Rusiji, dakle fonetski pravopis. Almanah je samim riječima proglasio organsko jedinstvo Galicije s Naddniprojansčynom. Poticaj za pisanje „Rusalky“ bilo je poznanstvo s djelima naddniprojanskih znanstvenika i književnika, koji su se susretali u knjižnici Ossolins'kyh u Lavovu. Najveći utjecaj na Ćaličane imala je *Enejida* I. Kotljarev'skog, *Malorossyjskije pesni* M. Maksymovyča i dr. Zbirka je uvela narodni jezik galicijskih Rusyna u književnost i po prvi put je istaknula ideju zajedništva, etničke jedinstvenosti ukrajinskih („rus'kih“, „malorus'kih“) zemalja pod vlašću susjednih imperija – Romanovih i Habsburgovaca.

Pripadnik „Trijcje“, koja je znatno pridonijela utvrđivanju duha zajedništva i uvođenju narodnog jezika u kulturnu uporabu, postao je I. Vağylevyč, zavičajnik Prykarpattja (selo Jasenj, danas Rožnjativ'ski rajon), apsolvant gradske gimnazije Stanyslaviva. Bio je poznat kao pjesnik, folklorist, filolog, autor gramatike ukrajinskoga („rus'kog“) jezika tiskane 1844. Na ukrajinski je preveo „Spjev o Igorovom pohodu“, dodavši mu znanstveni komentar. Tijekom revolucije 1848. u Galiciji je postao dio nacionalno-političke organizacije „Rus'kyj sabor“, koji je propagirao ideju jedinstva i mira Rusyna i Poljaka, razvoj ukrajinskog nacionalnog pokreta s oslanjanjem na poljske organizacijske i ideološke modele. I. Vağylevyč je tijekom kolovoza do listopada 1848. uređivao novine *Dnevnik rus'ki* u Lavovu i tiskano glasilo „Sobor“, koje nije dugo postojalo, kao i kratkoročna djelatnost „Rus'kog sabora“.

Europska demokratska revolucija od 1848. do 1849. poznata je u povijesti kao „proljeće naroda“; kotrljajući se do Austrijske monarhije, pokrenula je ukrajinski pokret koji je po prvi put postavio političke zahtjeve. Novostvorena politička organizacija – Glavno rus'ko vijeće (dalje u tekstu GRV) otvoreno se izjasnila o nacionalnoj jedinstvenosti Ćaličana i naddniprojanskih Ukrajinaca („Malorusa“) pod rus'kom vlašću. Značajno je da je prvo zasjedanje vijeća 2. svibnja 1848. počelo komemoracijom M. Šaškevyču (koji je preminuo u ranoj dobi 1843. i postao simbol ukrajinske orijentacije. Te se godine obilježava 200. godišnjica rođenja M. Šaškevyča i I. Vağylevyča). Bilo je osnovano 50 lokalnih rus'kih vijeća, podređenih GRV-u po cijeloj Galiciji, toliki broj i na Prykarpattju – u Stanyslavivu, Bogorodčanima, Bolehovi, Ćalyču, Kaluši, Kolomyji, Kosovu, Roğatyni, Snjatyni i drugim gradovima i selima.

GRV je zagovarao ujedinjenje etničkih ukrajinskih zemalja pod austrijskom vlašću – istočne Galicije, Bukovyne i Zakarpattja u zaseban krunski kraj, ali taj zahtjev

2 Graždanka – projekt zamjene ukrajinske azbuke latinskim pismom od strane vlade 1859.

nije bio proveden. U borbi za nacionalna prava, protiv dominacije poljskog plemstva i dužnosnika, galicijski Ukrajinci su se obratili središnjoj austrijskog vladi, povezujući s njom nadu za poboljšanje svojega stanja. Najveći uspjeh u nacionalnom razvoju pučanstva postala je kulturno-obrazovna djelatnost, koja se pod geslom jedinstva rus'ko-ukrajinskog prostora proširila na obje strane rijeke Zbruč, na kojoj je bila granica između Austrijskog i Rus'kog Imperija. Između ostalog, u današnjem okrugu središta Prykarpattja, gradu Kolomyji, održana je u lipnju 1848. prva predstava na narodnom jeziku u zapadnoukrajinskim zemljama: *Natalka Poltavka* I. Kotljarev's'kog (u obradi lokalnog svećenika I. Ozarkevyča pjesma je dobila naslov *Djevojka za udaju ili Za milovanje nema prisile*); u Lavovu su 15. svibnja 1848. otisnute prve ukrajinske novine *Zorja galyc'ka*, koje su se proširile na Prykarpattje (u 4000 primjeraka); ukrajinski jezik postao je obvezni predmet u gimnazijama i slično.

Nešto ranije nego u Rusiji, na pet mjesta brže nego u svim drugim provincijama Imperija, u Galiciji je 1848. ukinuto kmetstvo (od svibnja). Do danas su se u nekim područjima Prykarpattja sačuvali križevi u mnogim selima, kao povod ukidanju kmetstva. Oslobođenje seljaka otkrilo je put prema utvrđenju tržišnih, kapitalističkih odnosa u gospodarstvu, poboljšanju ukrajinskog pokreta koji je proširio svoju društvenu bazu, domoljubna inteligencija je dobila bolje mogućnosti za nacionalnu samosvijest seljačkih masa. To se snažno pokazalo u demokratskim promjenama u Habsburškoj Monarhiji od 1860-ih do 1870-ih godina; prihvaćanje Ustava koji je jamčio slobodu govora, tiskanja, okupljanja i udruživanja proširilo je autonomna prava krajeva u procesu državne uprave (uz formiranje Galicijskoga regionalnog vijeća 1861). Idejni utjecaj naddnprjans'kih djelatnika na razvoj ukrajinskog pokreta u Galiciji na početku 1860-ih godina znatno se povećao. Tomu su pridonijeli s jedne strane demokratizacija društvenog ustroja u Austrijskom (od 1867. godine – Austro-Ugarskom) Imperiju, a s druge – represije ruskog carizma protiv ukrajinstva koje su počele nakon poraza Kyrilo-Mefodijiv's'kog društva; osobito su uzeli maha prema Valujevskom ukazu 1863. godine, a još više Ems'kom ukazu 1876. godine – o zabrani ukrajinskog jezika. Razlika političkih režima dvaju imperija postala je veća, ako već ne i presudnim, atraktivnim čimbenikom između Galicije i Velike Ukrajine. Prvim djelatnicima iz Rusije, koji su dolazili u Galiciju, ponajprije u znanstvene svrhe, bili su Petro Keppen (1822), Platon Lukaševič (1839), Izmajil Sreznevskij (1842). Epistoralne odnose s uskim opsegom galicijske inteligencije u prvoj polovini 19. st. podržavali su Myhajlo Maksymovyč, Osyp Bodjans'kyj i dr.

U posljednjoj trećini 19. st. i na početku 20. st. naddnprjans'ko-galicijski odnosi su se značajnije aktualizirali, što je bila zasluga, prema riječima Ivana Franka, „predstavnik triju različitih generacija“ ukrajinskih djelatnika Naddnprjansčyne: 1860-ih godina prevladavao je utjecaj P. Kuliša, sredinom 1870-ih i 1880-ih M.

Dragomanova i od 1890-ih M. Gruševs'kog. Sam I. Franko dodao je, ako ne i najveći trud s austrijske strane za jačanje nacionalnog jedinstva Galicije i Naddnprjans'ke Ukrajine koju je pokušao ostvariti čak i na primjeru stvaranja vlastite obitelji (njegova supruga Oljga Horužyns'ka bila je iz Sumščyne). Svi su oni u različito vrijeme živjeli na Prykarpattju. Najbliže odnose sa stanovnicima imao je I. Franko, koji je više puta (oko 90 puta u 40 godina, počevši od sredine 1870-ih) dolazio na Prykarpattje.

Danas je poznato 19 adresa njegova boravka u tadašnjem regionalnom središtu grada Stanyslaviva (danas Ivano-Frankivs'ka). Posljednji put je došao ovamo nekoliko godina prije smrti, u studenom 1911, kada je na poziv gradske zajednice čitao poemu „Mojselj“. U Stanyslavivu je upoznao sestru prijatelja B. Dzvonnkivs'kog s Lavovskog sveučilišta Jozefu, koja je postala druga Frankova ljubav, „ponosna princeza“, opjevana u pjesmi „Triput mi se pojavila ljubav“.

Odlučujući utjecaj na preobrazbu galicijsko-rus'kog naroda u kohezivnu, ujedinjenu, zajedničkom idejom vlastite državnosti, ukrajinsku naciju imala je djelatnost narodovaca³ u 1860-im godinama i na početku 20. stoljeća. Lokalni ogranci ukrajinskih organizacija postojali su u mnogim mjestima Prykarpattja. Među ranim narodovskim zajednicama koje su se pojavile u Lavovu i najvećim mjestima regije na početku 1860-ih godina bila je Stanyslavivs'ka. Ona je zajedno s narodovcima iz Lavova, Ternopolja i Berežana podržavala osnivanje časopisa *Pravda* (od 1. travnja 1897), koji je u nekoliko desetljeća postao vodeći organ narodovske struje u Galiciji, a do početka 1980-ih godina jedino opće ukrajinsko glasilo književnog i znanstvenog života.

Među narodovskim društvima u Prykarpattju raširila se djelatnost društva „Prosvita“⁴. Natalija Kobryns'ka je 1844. osnovala „Društvo rus'kih žena“ u Stanyslavivu, koje je postalo početak ukrajinskoga ženskog pokreta u Galiciji; kasnije je promijenilo naziv u „Uniju Ukrajinki“. Na početku 20. stoljeća uspostavljeni su regionalni ogranci mladih ukrajinskih društava „Sokil“, „Plast“ i dr. U svibnju 1900. u selu Zavallja na Snjatynščyni organizirano je prvo društvo „Sič“, sičovýj pokret koji je poslije postavio temelje za organizacije prvih naprednih ukrajinskih vojnih formacija. Na prijelazu 19. i 20. st. pojavljivale su se prykarpats'ke podružnice galicijsko-ukrajinskih političkih stranaka (nacionalno-demokratska, radikalna, socijalno-demokratska).

Pod ideološkim utjecajem ukrajinskog znanstvenika i javne osobe M. Dragomanova, koji je u ljeto 1875. tijekom posjeta Galiciji, Bukovyni i Zakarpattju

3 Narodovac – sudionik političkog pokreta ukrajinske buržoaske-liberalne nacionalne inteligencije Galicije (nastao 1860-ih godina) koji je odražavao interese buržoazije i unijatskog svećenstva te bio protiv revolucije.

4 Glavno vijeće „Prosvite“ pojavilo se u Lavovu 1868, županijska podružnica u Stanyslavovu 1877, u Kolomyji 1918.

prvi put posjetio Prykarpattje (Stanyslavov, Ğalyč, Snjatyn i dr.), pokrenuo se radikalni pokret. Radikalni socijalisti smatrali su se nasljednicima ideje T. Ševčenka, narodovskog pokreta, a istodobno su promovirali ideal društvenog uređenja bez socijalno-gospodarskog iskorištavanja i neslobode. Aktivnu ulogu u promicanju „socijalizma zajednice“ odigrali su I. Franko i M. Pavlyk, čije su aktivnosti bile usko povezane s Prykarpattjem. Dakle, rođen u zavičaju (selo Monastyr's'ka, danas predgrađe grada Kosova), M. Pavlyk bio je najbliži ideološki saveznik M. Dragomanova u Galiciji, s kojim je imao višegodišnje prijateljske odnose. Najjači utjecaji radikalaca tradicionalno su bili u Pokuttju, teritorijima Kolomyjščyne i Kosivščyne.

Zajedno s ukrajnofilskom strujom u Prykarpattju, kao i u cijeloj Galiciji, nastupila je rusofilka (moskvofilka) struja ukrajinskoga nacionalnog pokreta, kamen temeljac koji je bio priznanje povijesnog i kulturno-jezičnog zajedništva pučanstva istočnoslavenske zajednice, „velikorusskog“ naroda. Pri čemu riječ „ruskij“ nije označavala rus'ki, već je u toj zajednici označavala postojanje također odvojenoga malorus'kog masiva. Ideologija rusofila odigrala je otpornu ulogu protiv poljskog napada u regiji, bila je prijelaznom fazom u stvaranju moderne ukrajinske nacionalne svijesti. Rusofilsko „Društvo M. Kačov's'kog“ nastalo je 1874. u Kolomyji, kao protuteža narodovskoj „Prosviti“. Podružnice društva stvorene su u većim gradovima Galicije, uključujući i Prykarpattje, gdje se održao niz redovitih generalnih skupština (primjerice u Stanyslavovu 1879). Sporovi između narodovaca i rusofila vrtjeli su se uglavnom oko pitanja jezika i pravopisa; rusofili su bili protiv fonetskog pravopisa, te su se u praksi koristili makaronskim „jazycijem“.

Odlučujuća pobjeda ukrajnofilstva u suparništvu s rusofilstvom održala se 1890-ih godina; bila je povezana s politikom poljsko-ukrajinskog sporazuma, u povijesti poznatoj kao „novo doba“. Među praktičnim posljedicama „novog doba“ bila je potvrda službenog statusa fonetskog pravopisa u Galiciji (1892), koji se temeljio na „želehivki“ (prema prezimenu autora – leksikografa – učitelja gimnazije u Stanyslavovu Je. Želehiv's'kog) – pravopis na osnovi „kulišivke“, kojeg je predložio P. Kuliš, koji se ukorijenio u ukrajinska izdanja. Galicija je postala središte ukrajinskoga nacionalnog pokreta, koji je dobio mogućnost brzog razvoja u legalnim uvjetima Austro-Ugarske, za razliku od Rusije koja je ostala „zatvorom naroda“. Odnosi između galicijskih i naddnprjan'skih djelatnika u 1890-im godinama i na početku 20. st. postajali su sve tjesniji. Slikovit kutak Prykarpattja – Ğuculjščyna, bila je mjesto odmora i stvaralaštva istaknutih naddnprjan'sko-ukrajinskih djelatnika koji su dolazili u selo Kryvorivnja (danas – Verhovyn's'ke regije). Na Ğuculjščyni su u različito vrijeme boravili Lesja Ukrajinka, M. Grušev's'kyj, M. Kocjubyn's'kyj, F. Vovk, Je. Tymčenko, M. Žuk, Dmytro i Volodymyr Dorošenko i dr.

Незабораван дојам оставила је Ѓуцулјшчџна на М. Кочјубџнс'ког, којег је потакнула на писање приповијетке *Сјене заборављених предака*. Упећатљив примјер стваралачке сарадње истоцнoукрајинских дјелатника Галиције постала је дјелатност Г. Хоткевића – књижевника, композитора и казалишног дјелатника родом из Харкива. Емигрирајући до Галиције (како би избјегаво ухићенје за судјеловање у политичкој борби против руског царизма тјеком револуције 1905–1907), Г. Хоткевић је неко вријеме живио у Криворивни. Написао је умјетничка дјела гуцулјс'ке тематике (роман *Каминна душа* /*Камена душа*, представа *Довбуш* и др.), основао Ѓуцулјс'ко казалиште, гдје су наступали неписмени селјаци – Ѓуцули. Казалишна трупа је с успјехом обишла не само већину градова Галиције, већ и Надднпрјанс'ке Украјине (Кијев, Харкив, Одесу, Миколајив, Херсон и др.) па ћак и Москву.

Обратном страном активизације украјинскога националног покрета у Галицији постало је заоштравање украјинско-полјских односа. Међу Галићанима се потврдила свијест о дијелу опћеукрајинског простора, идеја изградње независне црквене Украјинске државе на етничким земљима с обје стране аустро-рус'ке границе. То је било у супротности с полјским тежњама обнове „повијесне“ Полјске у границама до 1772., гдје би улазила, међу осталим, Галиција, укључујући Прикарпаттје. У средишту спора међу галицијским Украјинцима и Полјацима на почетку 20. ст. постојала су два проблема: успостава украјинског свеућилишта у Лавову и проведба изборне реформе Галицијског савора, што би ослабило полјски монопол владе у покрајини. Доказ о тежини сукоба било је убојство гувернера Галиције Полјака А. Потокког којег је убио украјински студент М. Сићџнс'киј; он је служио казну у станиславивс'ком затвору из којег је успио побјећи на запад 1911. Међутим, након распада Аустро-Угарске у јесен 1918, када је била проглашена Западнo-Украјинска Народна Република (главни град – Станиславив након полјског освајања Лавова), полјско-украјински односи се нису могли ријешити мирним путем те је избио крвави сукоб између двају народа.

С украјинскога превела Катарина Швиглин